

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АБСОЛЮТНИХ ТА ВІДНОСНИХ ПОКАЗНИКІВ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ЗА 2005–2015 РОКИ

МАШЛЯКЕВИЧ Дмитро Станіславович - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Здійснено кримінологічний аналіз абсолютних показників рівня корупційної злочинності та його динаміки за останнє десятиліття. Узагальнено структуру цього виду злочинності з урахуванням змін законодавства за аналізований період. Виявлено особливості статистичної звітності за цей період, закономірності змін показників корупційної злочинності.

Ключові слова: *корупційна злочинність, система оцінки, безпека від корупції.*

Дослідження особливостей того чи іншого виду злочинів, їх наукове осмислення, дозволяє не лише отримати повні і точні дані про дійсний стан злочинності в країні, виявити вплив тих чи інших факторів на злочинність, але й спрогнозувати ймовірні зміни її стану, отже, визначити пріоритетні напрямки, найбільш ефективні засоби та методи діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності та її окремим проявам.

Вказане обумовлює необхідність аналізу кількісно-якісних показників, що складають кримінологічну характеристику злочинності. Кількісно-якісне вимірювання злочинності традиційно здійснюється шляхом виявлення таких основних статистичних показників, як рівень злочинності, коефіцієнти злочинності, структура злочинності, динаміка злочинності, географія злочинності, латентність, «ціна» тощо [1, с. 37]. Отже, саме кількісно-якісний аналіз того чи іншого виду злочинів дозволяє отримати необхідне уявлення про стан, сту-

пінь розповсюдженості та просторово-часові параметри досліджуваного явища.

Корупція як форма соціальної взаємодії є складним, багатофункціональним явищем, що має свою природу, динаміку, структуру і масштаби. Для точного дослідження цього явища в цілому слід знати, які окремі прояви воно має. У примітці до статті 45 КК України корупційними злочинами вважаються злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України. Таким чином, у рамках цього поняття виділяються дві групи злочинів за видами складів злочинів, в яких містяться ознаки, суттєві для визнання їх корупційними. У першому випадку – це *кваліфікований* склад злочину, в якому кваліфікуючою ознакою виступає спосіб вчинення – шляхом зловживання службовим становищем, що в Законі передбачено в певній частині статті у якості додаткової ознаки. У другому випадку – це *основний* склад злочину, тобто сам злочин за своєю природою є корупційним і це характерно не для окремої частини статті, а для всіх її частин, тобто статті в цілому.

З точки зору кількісно-якісної характеристики, це створює певні труднощі для дослідження, оскільки статистична інформація щодо злочинності групується відповідно до статей та частин статей КК України і виділити окремі показники за окремою кваліфікуючою ознакою неможливо, оскільки:

1. Ця кваліфікуюча ознака може бути не одна в одній частині статті (що характерно для статей 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України).

2. Якщо ця ознака єдина в частині статті, то є інші частини, які передбачають більш кваліфіковані склади злочину і, відповідно, при кваліфікації за цими частинами, які поглинають всі попередні, неможливо визначити, чи вчинено цей злочин шляхом зловживання службовим становищем (характерно для ст. 191 КК України).

З огляду на це, звичайно, є необхідність на державному рівні вести окрему статистику саме корупційних правопорушень, тим більше, що тепер є передбачена кримінальним Законом підстава виділення такої групи злочинів. На жаль, такий вид статистичної звітності запроваджено недавно, на момент дослідження в наявності дані тільки за 2013-2014 рр. [2] і до того ж вони не відповідають переліку, який введено до КК України в примітці до ст. 45.

А тому при дослідженні ми будемо користуватися відповідно до періодів:

– 2005-2012 рр. – звітами МВС про злочинність до 2011 року [3; 4] та з 2011 по 2012 роки [5];

– 2013-2015 рр. – статистичною інформацією Генеральної Прокуратури України [6].

Проте і тут виникають певні проблеми, оскільки в такому вигляді на законодавчому, а отже і статистичному, рівні корупційні злочини існують відносно недавно – з 2011 року після редакції Розділу XVII КК України. Отже виникає питання, чи можна використовувати показники за статтями, які існували раніше, поряд із показниками нових статей в ході дослідження. Проте, якщо проаналізувати ці новели, то видно, що нові статті за своєю суттю не всі є новими. Зокрема, статті 364-1 та 365-2 є спеціальними до ст. 364, а ст. 368-3, 368-4 – до статей 368 та 369 за ознаками суб'єкта злочину. Дійсно, новими є статті 368-2 та 369-2, але на фоні сукупних показників зловживання владою або службовим становищем та злочинів, пов'язаних із неправомірною вигодою, їх показники є незначними (за ст. 368-2 – лише 6, 20 та 3, а за ст. 369-2 – 94, 131 та 196 зареєстрованих злочинів за 2013-2015 рр. відповідно).

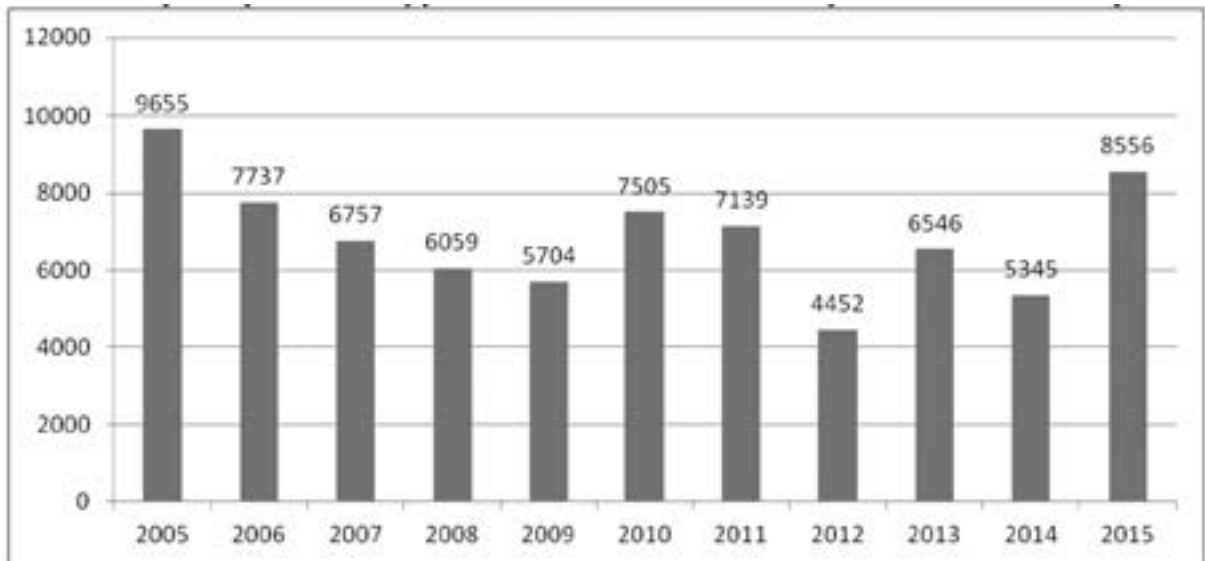
Отже, приходимо до висновку, що зміна переліку статей, за якими передбачена відповідальність за корупційні злочини, не мала істотного впливу на її показники – вони розосередилися між новими статтями, а показники дійсно нових складів злочинів істотно не впливають на загальну картину. А тому при статистичному дослідженні показники корупційної злочинності за 2013-2015 рр. за звітністю по корупції МВС [2] та статистичною інформацією Генеральної Прокуратури України [6] можливо використовувати в одному ряду із загальними статистичними показниками МВС України [3-5] за 2005-2012 рр.

Наступною проблемою, яка може вплинути на точність результатів дослідження, є прогалини в даних: за грудень 2012 року дані відсутні, а за 2015 рік на момент дослідження є дані лише за 1 квартал. Отже, ці роки суттєво відхиляються за показниками від загального ряду. За правилами статистичних досліджень такі дані з метою нівелювання небажаного впливу на результати цих досліджень ігноруються. Але 2012 рік має значення для дослідження, оскільки це наступний рік після прийняття нового антикорупційного закону та змін до КК України, а 2015 рік цікавий тим, що саме він повинен стати переламним у боротьбі з корупцією, і наявні показники вже вказують на це (2139 зареєстрованих корупційних злочинів за перший квартал). А тому, застосувавши такий інструмент прогнозування як екстраполяція, ми доведемо показники цих років до загального рівня ряду, використовуючи наявні дані. Таким чином, кількісно-якісна характеристика корупційних злочинів буде будуватися з урахуванням абсолютних показників за 2012 рік, які будуть вираховуватися за формулою: $((\text{дані на листопад 2012 року}) / 11) * 12$, а за 2015 рік: $(\text{дані за 1 квартал 2015 року}) * 4$.

Оскільки на відміну від відносних величин абсолютні величини свідчать про фактичні розміри, обсяги тих чи інших соціальних явищ, що аналізуються в певних умовах місця і часу [7, с. 37], перш за все розглянемо абсолютні показники кількості корупційних злочинів, зареєстрованих на території України (Діаграма 1).

Діаграма 1

Рівень зареєстрованої корупційної злочинності в Україні за 2005-2015 роки

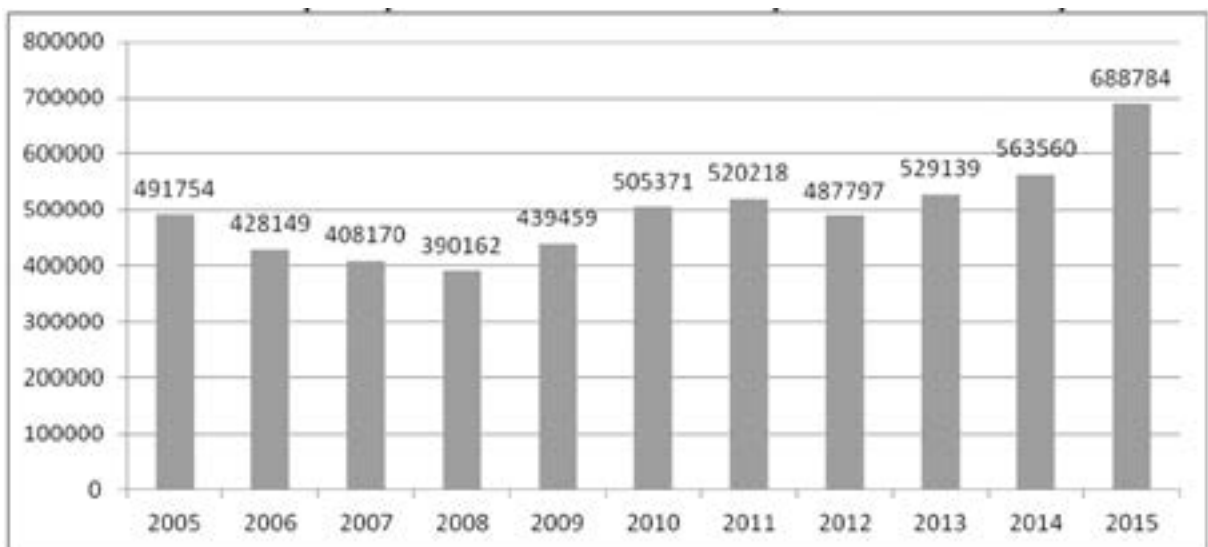
Аналіз статистичної звітності про стан злочинності на території України за період з 2005 року по 2015 рік свідчить про наявність кількох точок різкого зростання кількості випадків вчинення корупційних злочинів та періодів її поступового зменшення. При цьому піки припадають на 2005, 2010, 2013 та 2015 роки. Неважко простежити, що ці роки співпадають з часами підвищеної уваги з боку влади та громадськості до корупції: 2005 – рік після «помаранчевої революції», 2010 – проміжний рік прийняття антикоруп-

ційних законів 2009 та 2011 років, 2013 – рік активної підготовки до асоціації з ЄС, 2015 – рік очищення влади.

До того ж, привертає увагу факт невідповідності змін рівня корупційної злочинності тенденціям щодо злочинності в країні в цілому (Діаграма 2), що підтверджує зроблений нами висновок про вплив фактору державної та суспільної уваги на рівень корупційної злочинності. Однак, цей висновок може бути двояким: по-перше, це може свідчити про ефективність заходів щодо протидії корупції,

Діаграма 2

Рівень зареєстрованої злочинності в Україні за 2005-2012 роки.

Таблиця 1

Рівень та динаміка корупційної злочинності в Україні за 2005–2015 роки

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Зареєстровано злочинів	9655	7737	6757	6059	5704	7505	7139	4452	6546	5345	8556
Приріст до 2005 року (у %)	-	-19,9	-30,0	-37,2	-40,9	-22,3	-26,1	-53,9	-32,2	-44,6	-11,4
Приріст до попереднього року (у %)	-	-19,9	-12,7	-10,3	-5,9	31,6	-4,9	-37,6	47,0	-18,3	60,1

по-друге – про намагання підвести статистичні дані під вимоги громадськості та міжнародної спільноти.

Злочинність у силу її соціального характеру та історичної мінливості необхідно досліджувати як явище, що рухається і змінюється у часі і просторі як у цілому, так і у своїх структурних частинах. Відповідні зміни характеризує такий показник, як динаміка злочинності, тобто відношення рівня й структури злочинності певного періоду до рівня і структури злочинності іншого періоду. При аналізі динамічних рядів злочинності за тривалі проміжки часу розкриваються закономірності і тенденції її розвитку, що має виключне значення для оцінки стану злочинності, її прогнозу на найближче і віддалене майбутнє, розробки стратегії і тактики боротьби зі злочинністю [1, с. 41; 8, с. 85]. Отже, розглянемо *динаміку* досліджуваних злочинів за останні десять років (Таблиця 1).

Як ми можемо бачити, протягом аналізованого періоду динаміка корупційної злочинності відрізняється особливою мінливістю, і в цілому характеризується коливаннями, викликаними явищами, вказаними нами вище. Так, якщо з 2005 до 2009 року фіксувалося поступове зменшення кількості злочинів, що у підсумку призвело до зменшення на 48,7 %, то у 2010 році вона зросла на 31,6 % і майже досягла рівня 2006 року. З 2010 до 2013 року абсолютний показник щодо кількості зареєстрованих злочинів цієї категорії сукупно знизився на 42,5 %, у тому числі на 37,6 % у 2012 році, що є піковим значенням зменшення. У 2013 році знову збільшився – на 47,0 %, що є піковим значенням збільшення, якщо не враховувати підігнані нами показники 2015 року. Середньорічний же темп коливання кількості злочинів даного виду

показує тенденцію до збільшення і складає +2,9 %, проте без 2015 року, показники якого, звичайно, можуть ще змінитися, тенденція є негативною і складає –3,4 %.

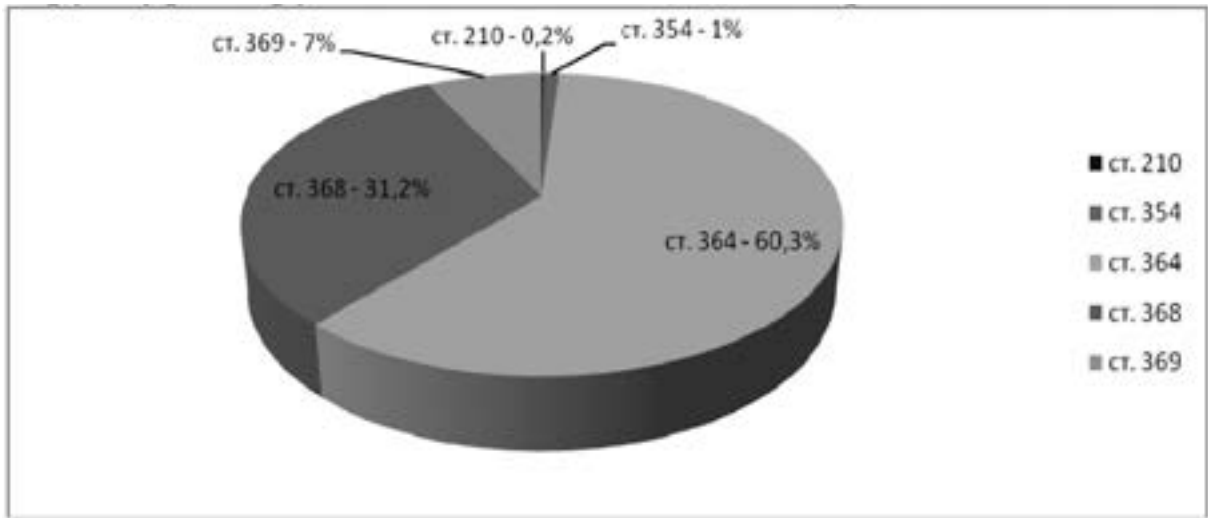
Проведена нами вище паралель із подіями в країні, на наш погляд, дозволяє зробити обґрунтований висновок, що зазначені вище зниження та збільшення скоріше свідчать про формальні, популістські показники успіху протидії корупційній злочинності, ніж про реальні зміни у її динаміці. Пікові значення зменшення та збільшення співпадають із ключовими для реформи кримінального судочинства роками: 2012 – вступ у дію нового КПК України, який ввів нові правила, що дещо пригнітило роботу правоохоронних органів, 2013 – впровадження Єдиного реєстру досудових розслідувань, внесенням до якого всіх без виключення повідомлень про кримінальні правопорушення, скоріше за все, і було спричинено збільшення корупційних злочинів, як і усього рівня злочинності в країні.

Одним з показників стану злочинності є її *структура*. Структура злочинності – це внутрішня, якісна властивість злочинності, яка визначається питомою вагою (часткою) окремих видів злочинів у загальній їх кількості, що виділяються залежно від певних кримінально-правових та кримінологічних ознак [9, с. 32-33].

Аналіз структури досліджуваних злочинів показав, що у період 2005-2010 рр. значну їх частину склали два частини: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) та одержання хабара (ст. 368). Відповідно, по першому зареєстровано 26170 злочини протягом аналізованого періоду (65,1 %), а по другому – 13531 (33,7 %). Крім того, значну частку – 8 % – займає давання хабара-

Діаграма 3

Структура корупційної злочинності в Україні за 2005-2010 роки.

(ст. 369), що вказує на значну розповсюдженість корупції не тільки серед чиновників, але й з іншої сторони – серед осіб, в інтересах яких вони діють (діаграма 3).

З 2011 року по цей час у структурі корупційної злочинності відбулися певні зміни за рахунок появи в КК України нових складів злочинів (Діаграма 4).

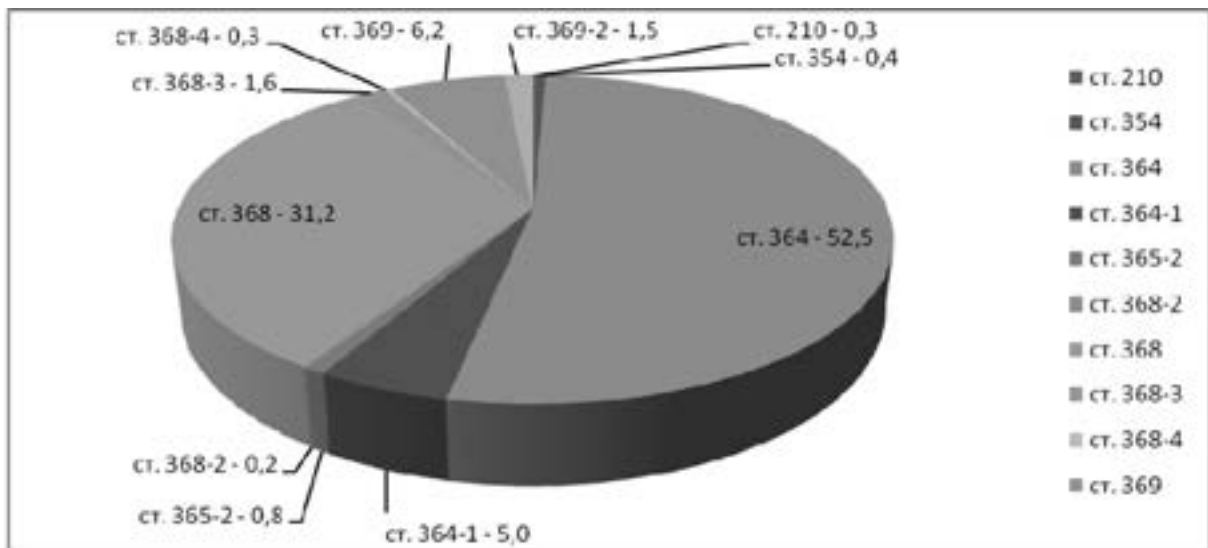
Якщо структуру корупційної злочинності за 2011-2015 роки узагальнити, можна виділити в ній групи злочинів, що за ознаками об'єктивної сторони співпадають, зокрема: зловживання владою або службовим становищем чи повноваженнями (ст.. 364, 364-1,

365-2), підкуп службової особи або одержання нею неправомірної вигоди (ст.. 368, 368-3, 368-4, 369). У другу групу ми взяли саме такий перелік статей, оскільки відділити показники комерційного підкупу та одержання неправомірної вигоди за ст.. 368-3, 368-4 КК України неможливо, а тому за аналогією ми будемо досліджувати разом і показники за ст. 368 та 369 КК України.

Представивши структуру корупційної злочинності таким чином (Діаграма 5), ми можемо побачити, що із введенням до КК України нових статей вона не змінилася: найбільшу частку має група статей 364, 364-1, 365-2,

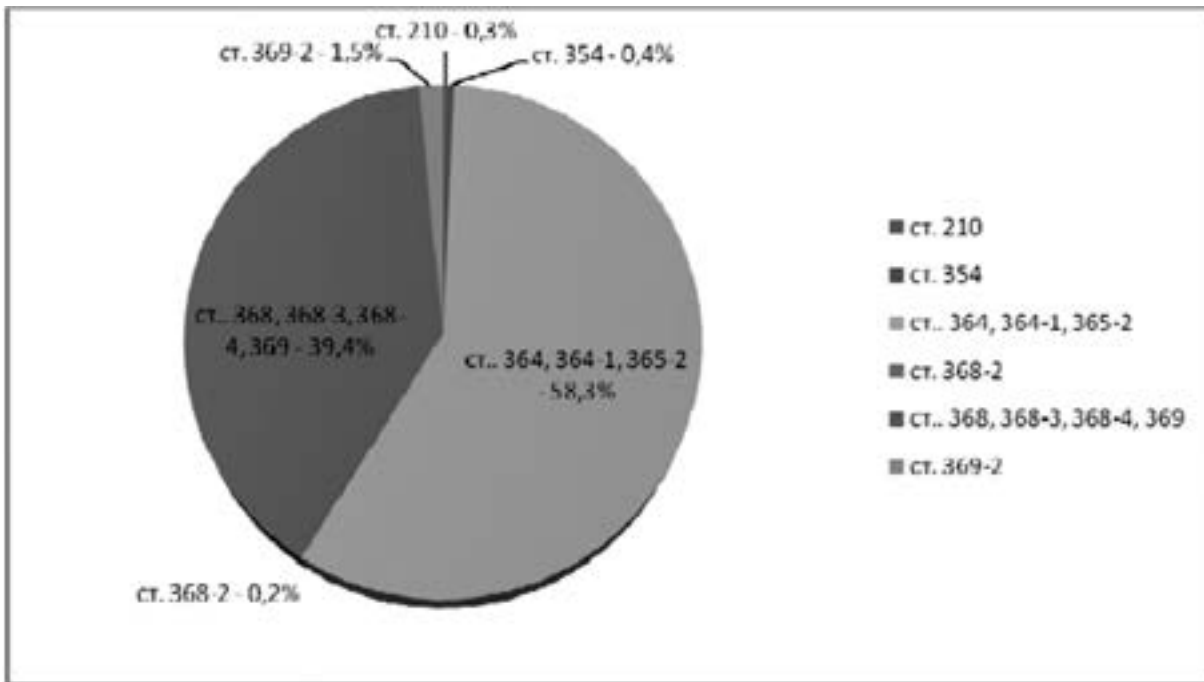
Діаграма 4

Структура корупційної злочинності в Україні за 2011-2015 роки.

Діаграма 5

Узагальнена структура корупційної злочинності в Україні за 2011-2015 роки.

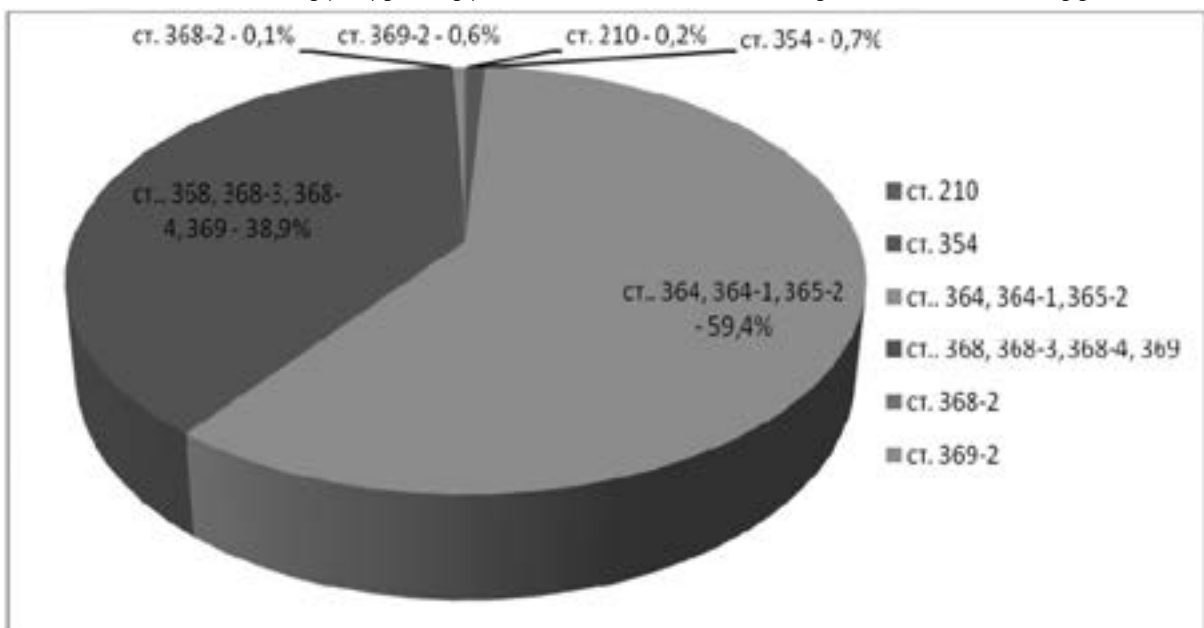
як і ст. 364 до 2011 р. (58,3 % проти 60,3 %), і друга за величиною група ст. 368, 368-3, 368-4, 369, показник якої на рівні ст. 368, 369 до 2011 р. (39,4% проти 38,2 %). Показники ст. 210 та 354 залишилися на тому ж рівні і не відіграють у структурі корупційної злочин-

ності особливої ролі, так як і нові ст. 368-2 та 369-2.

Це повністю підтверджує наше припущення, яке було зроблене на початку, про розосередження показників тих злочинів, що вже були в КК України, по «нових» складах корупційних

Діаграма 6

Загальна структура корупційної злочинності в Україні за 2005-2015 рр.

Таблиця 2.

Рівень корупційної злочинності в Україні за 2005-2015 роки (за видами злочинів).

Зареєстровано злочинів за ст. КК	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ст. 354	16	5	11	16	11	9	4	2	48	34	20
ст. 210	145	97	61	48	27	39	37	17	16	21	32
ст.. 364, 364-1, 365-2	5834	4621	3910	3698	3564	4543	4178	2281	4215	3079	4916
ст.. 368, 368-3, 368-4, 369	3660	3014	2775	2297	2102	2914	2900	2090	2173	2080	3392
ст. 368-2	-	-	-	-	-	-	2	10	6	20	12
ст. 369-2	-	-	-	-	-	-	18	51	94	131	196

злочинів, що підтверджує правильність впровадження таких діянь до КК та дозволяє зробити обґрунтоване припущення, що вони раніше були частиною явищ зловживання службовим становищем та хабарництва.

Таким чином, у структурі корупційної злочинності виокремилися такі групи однорідних злочинів:

1. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210).

2. Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації / Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації (ст. 354).

3. Зловживання владою або службовим становищем чи повноваженнями (ст. 364, 364-1, 365-2).

4. Хабарництво (ст. 368, 369) / Підкуп службової особи або одержання нею неправомірної вигоди (ст. 368, 368-3, 368-4, 369).

5. Незаконне збагачення (ст. 368-2).

1. Зловживання впливом (ст. 369-2).

І ми, врешті, можемо представити загальну структуру корупційної злочинності (Діаграма 6).

У свою чергу, слід враховувати, що виявити реальні тенденції складових частин злочинності, спираючись на які можна більш надійно прогнозувати злочинність, її окремі групи і види дозволяє саме вивчення структурних показників у часі [8, с. 87].

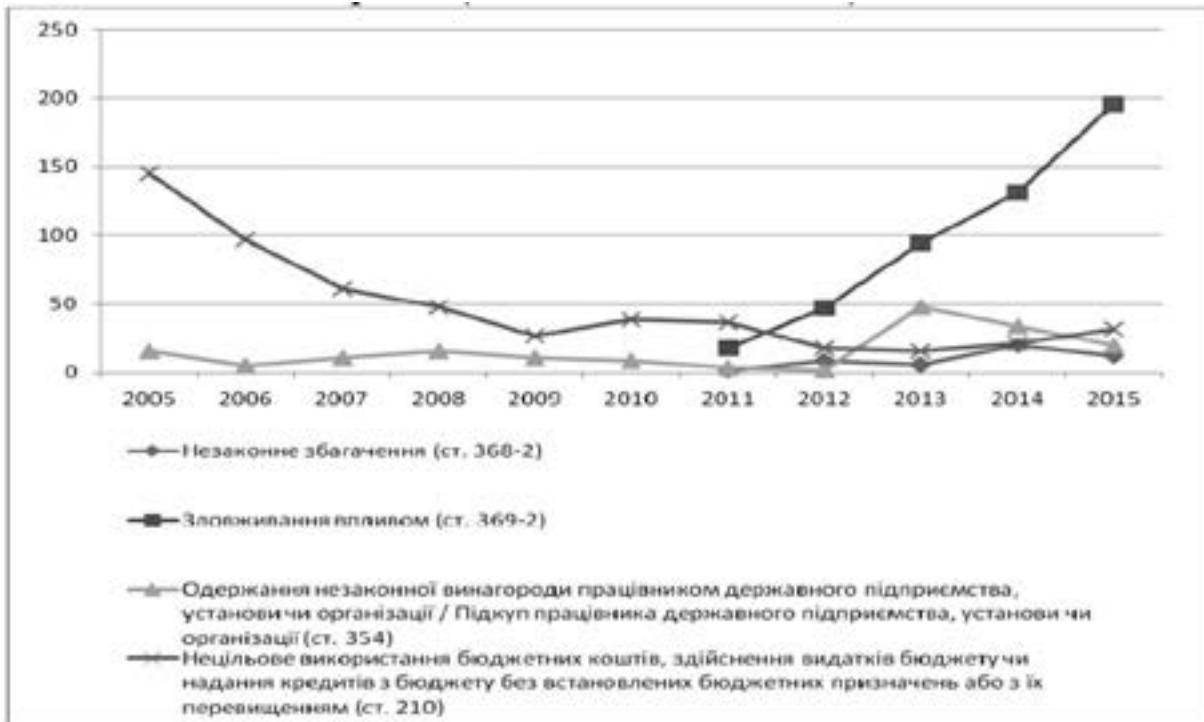
Рівень корупційної злочинності в абсолютних показниках має мінливу динаміку

Діаграма 7.

Динаміка змін структури корупційної злочинності в Україні за 2005-2015 роки (за видами злочинів)

Динаміка змін структури корупційної злочинності в Україні за 2005-2011 роки (за видами злочинів)

та характеризується декількома повільними спадами після різких зростань. Дослідження її складових у динаміці вказує на загальну відповідність змін кількісно-якісних характеристик окремих видів вказаній тенденції (Таблиця 2).

Так, лідируючи за часткою в структурі корупційної злочинності, зловживання владою або службовим становищем чи повноваженнями (59,4 %) характеризується чіткою відповідністю змін протягом аналізованого періоду загальній динаміці корупційної злочинності (Діаграма 7). Лише у 2012 році спостерігається завеликий спад кількості зареєстрованих злочинів (до 2281 з 4178 у порівнянні з 2011 роком – на 45,4 %).

Що стосується хабарництва та підкупу службової особи або одержання нею неправомірної вигоди (38,9 % у структурі корупційної злочинності), то динаміка даної групи корупційних діянь також співпадає із загальною, за виключенням 2013 року, показники якого, не дивлячись на певний «бум» злочинності, пов'язаний із уже вказаними нами причинами, залишилися майже на рівні попереднього року.

Інші корупційні злочини суттєво відрізняються від основних складових корупційної злочинності, а тому їх динаміка візуалізована окремо (Діаграма 8). Слід зазначити невідповідність динаміки більшості з них загальній тенденції. Виключенням є ст. 210, інші ж у динаміці ведуть себе неоднаково і неоднозначно, але це не впливає на загальну тенденцію, оскільки частка цих злочинів у структурі замала. Звернемо увагу на сплеск кількості злочинів, передбачених ст. 354 КК України, який спричинений тим же фактором, що і загальний «бум» злочинності; а також на зниження показника цих злочинів навіть у 2015 році, що має двояке значення: з одного боку, можливо підвищилася свідомість працівників державних підприємств, установ чи організацій щодо недопущення корупції, а з іншого – це може свідчити про наявність у цих працівників страху притягнення до відповідальності (або народного гніву) у часи загальнонаціонального підвищення уваги до боротьби із корупцією. Слід відмітити, що показники ст. 368-2 не підтримали загальних сплесків, що, на наш погляд, пояснюється новизною цього злочину для нашої правової

системи та важкість його виявлення, кваліфікації та доказування. Також притягує увагу стрімке збільшення випадків зловживання впливом (ст. 369-2), що обґрунтовує правильність криміналізації цього корупційного діяння та свідчить про поступове зайняття цим злочином своєї «ніші» у структурі корупційної злочинності.

Аналіз статистичної звітності щодо стану корупційної злочинності в Україні за період з 2005 року по 2015 рік свідчить про наявність кількох точок різкого зростання її абсолютних показників та періодів їх поступового зменшення, які співпадають з часами підвищеної та зменшеної уваги з боку влади та громадськості до проблеми корупції. Дослідження ж відносних показників показує загальну тенденцію до зменшення рівня корупційної злочинності. Але виявлений кореляційний зв'язок рівня корупційної злочинності із відповідними соціальними подіями в країні дозволяє зробити обґрунтований висновок, що зміни рівня корупційної злочинності скоріше свідчать переважно про формальні, популістські показники успіху протидії їй, ніж про реальні зміни у її динаміці. У структурі корупційної злочинності основну частину займають: зловживання владою або службовим становищем чи повноваженнями та підкуп службової особи або одержання нею неправомірної вигоди.

Література

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : [Підруч. для юрид. спец. вищ. навч. закл. / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд] ; За ред. :І.М. Даньшин ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2003. – 351 с.

2. Звіт про стан протидії корупції. Форма № 1-КОР (місячна). Затверджена Наказом

Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України від 22.04.2013 р. № 52/394/172/71/268/60 за погодженням з Держстатом України.

3. Єдиний звіт про злочинність. Форма № 1 (піврічна). Затверджена Наказом МВС України від 16.01 2008 р. № 16 за погодженням з Держкомстатом України.

4. Єдиний звіт про злочинність. Форма № 1 періодичність (піврічна). Затверджена Наказом МВС України від 04.11. 2003 р. № 1291 за погодженням з Держкомстатом України.

5. Звіт про злочинність. Форма № 1 (місячна). Затверджено Наказом МВС України від 27.07.2010 р. № 332 за погодженням з Держкомстатом.

6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна). Затверджено Наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України

7. Криминология : общая часть : Учеб. для студентов вузов, обуч. по спец. «Правоведение» / Н. А. Беляев, И. В. Волгарева, Н. М. Кропачев и др.; Ред. В. В. Орехов, Рец. И. Э. Звечаровский ; Санкт-Петербург. ун-т. – Санкт-Петербург : С.-Петерб. ун-т, 1992. – 209 с.

8. Криминология : Учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / [Антонян Ю. М., Дашков Г. В., Кудрявцев В. Н. и др.]; Под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова; М-во образования Рос. Федерации, Моск. гос. юрид. акад. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2004. – 734 с.

9. Джужа О.М. Криминологія. Специалізований курс лекцій зі схемами. (Загальна та особлива частини) : навч. посіб. /- О. М. Джужа [та ін] ; ред. О. М. Джужа. – К. : Атіка, 2001. – 366 с.